

Z HISTORIE A SOUČASNOSTI VÝSKYTU KOUKOLU POLNÍHO (*AGROSTEMMA GITHAGO*) V PODYJÍ

AGROSTEMMA GITHAGO IN PODYJÍ NATIONAL PARK

Radomír Němec^{1,2} & Zdeněk Musil³

¹ Jihomoravské muzeum ve Znojmě, Přemyslovců 8, 669 45 Znojmo; nemec@znojmuzeum.cz

² Mendelova univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno

³ Správa CHKO Moravský kras, Agentura ochrany přírody a krajiny, Svitavská 29,
678 01 Blansko; zdenek.musil@nature.cz

Abstract: This paper presents a new finding of *Agrostemma githago*, a regionally extinct plant. In the past the species was recorded in several places of South Moravia but it disappeared later. The plant was found in August 2014 on field near Konice (48°49'41"N, 16°01'08"E), Znojmo, the Czech Republic. The occurrence of *Agrostemma githago* was probably of introduced origin there.

Key words: *Agrostemma githago*, Znojmo, threatened species, floristics, Podyjí National Park, southwestern Moravia, Czech Republic

Území Národního parku Podyjí je botanicky dobře prozkoumáno. Koncem 19. a začátkem 20. století na Znojemsku působili např. OBORNY (1879), Himmelbaur (HIMMELBAUR & STUMME 1923) nebo Drlík (DRLÍK et al. 2005). V devadesátých letech minulého století flóru Národního parku Podyjí a jeho nejbližšího okolí podrobně zkoumal GRULICH (1997). Průběžně jsou publikovány další dílčí příspěvky k botanickému poznání regionu (např. BRAVENCOVÁ et al. 2007, NĚMEC & NĚMCOVÁ 2011, NĚMEC & ŽÁKOVÁ 2012, NĚMEC 2013, NĚMEC et al. 2014, PAULIČ & NĚMEC 2014 a další). Literární prameny se shodují, že na polích v regionu býval koukol ještě do 40. let minulého století běžnou součástí společenstev polních plevelů (OBORNY 1879, 1886, DRLÍK et al. 2005) a pak se z území vytratil. Poslední dokladová položka rostliny ze Znojemska uložená v herbáři Jihomoravského muzea ve Znojmě je z 5. června 1950 (viz obr. 1).

Podobně koukol polní v polovině 20. století mizí v celém Česku (ŠOURKOVÁ 1990, LOSOSOVÁ 1999). Rychlý ústup tohoto speirochorního druhu souvisel s rozvojem zemědělských technologií, zejména s tříděním a čištěním osiva. Semena koukolu jsou nápadně velká (2,8–3,8 mm), takže se lehce separovala. Navíc nedokážou dlouho-

Obr. 1. Koukol polní (*Agrostemma githago*), herbářová položka (Znojmo, pole, 5. červen 1950, leg. V. Drlík, MZ).

Fig. 1. *Agrostemma githago*; herbarium specimen (Znojmo, field, June 5th, 1950, leg. V. Drlík, MZ).

době vydrzet v půdní semenné bance životaschopná. Semena mají ihned po dozrání téměř 100 % klíčivost. V půdě zůstávají klíčivá jen krátce a většina klíčí následující sezónu (PYŠEK & SÁDLO 2004). Tento jednoletý druh tak je velmi choulostivý k disturbancím v období klíčení (například mechanické poškození, herbicidy nebo výkyvy počasí). K likvidaci koukolu zřejmě přispěla i jeho špatná pověst. Některé zdroje uvádí, že konzumace obilí s vyšší příměsí jeho semen způsobovala otravy lidí i dobytka. To však nebylo věrohodně doloženo (HOSKOVEC 2011). A tak se koukol, dříve všudypřítomný plevel, vlastně stal obětí vyspělého zemědělství.

Dnes se s koukolem na území ČR můžeme setkat už prakticky jen v kultuře jako s okrasnou rostlinou. Odtud bývá velmi vzácně zavlékán na ruderalní stanoviště (okraje polí, úhory, rumiště, okraje polních cest, náspy železničních tratí), kde může tvořit časově a prostorově omezené populace (cf. ČEŘOVSKÝ 1999, LEPŠÍ et al. 2005, ŠOURKOVÁ 1990). Koukol je řazen pro svou vzácnost v červeném seznamu ke kriticky ohroženým druhům naší flóry (GRULICH 2012), avšak zvláště chráněným druhem, ostatně jako většina plevelů, není (MŽP 2014). Přesto tento archeofyt (PYŠEK et al. 2012) stále zůstává druhem velmi dobře známým široké veřejnosti a dal by se označit za předobraz polního plevelu. Rozšíření druhu v České republice prezentuje v mapovém souboru SLAVÍK (2011). Další data a analýzy v historickém a recentním výskytu u nás i v Evropě přináší Databáze C1 rostlin a Nálezová databáze ochrany přírody (AOPK ČR 2014).

Recentní nález koukolu polního v Podyjí jsme učinili při podvečerní botanické vycházce dne 1. srpna 2014 u obce Konice na začátku Trauznického údolí na okraji pokusného úhuru (48°49'41"N, 16°01'08"E). Tam nás upoutala již plodící rostlina z čeledi hvozdíkovitých. Při bližším ohledání bylo zřejmé, že se jedná o odkvetlý koukol. Následující den jsme se na místo vrátili a sebrali položku, která je uložena v herbáři Jihomoravského muzea ve Znojmě (MZ). Druh byl na lokalitě distribuován v řádku po okraji orané plochy. Populace čítala desítky rostlin. V tomto místě sousedí úhor s travním porostem.

Vzhledem ke krátké době klíčivosti semena a vzhledem k tomu, že místo bývá často navštěvováno botaniky (sledují se zde mimo jiné raná sukcesní stádia vegetace na orné půdě) se přikláníme k názoru, že rostliny byly vysety nebo zavlečeny ze zahradní kultury.

Je rovněž možné, že druh vyrostl z půdní semenné banky po priorání okraje sousedního travního porostu (dříve užívaného jako pole). Vysvětlovalo by to růst v řádku na kraji úhuru. Jak však vyplývá z výše uvedeného nejednalo by se o semena přeléhající déle než několik málo let. Hypotéza, že populace koukolu zde byla probuzená po více jak šedesáti letech se jeví nepravděpodobně.

Vhodné by bylo zdejší sebraná semena koukolu kultivovat a zaznamenat, zda se jedná o známý typ, nebo například některý velkokvětý okrasný kultivar. Zajímavý nález a další vývoj případné populace koukolu je vhodné na této lokalitě sledovat i v dalších letech.

PODĚKOVÁNÍ

Za cenné připomínky děkujeme redakční radě a recenzentům. Poděkování patří i Správě Národního parku Podyjí a výzkumnému týmu na úhorech, kteří zde spolupracují na režimu udržování vybraných úhorů a podporují tak zdejší cennou biotu raných sukcesních stádií.

LITERATURA

- AOPK ČR (2014): Nálezová databáze ochrany přírody. – URL: http://portal.nature.cz/publik_syst/nd_nalez-public.php?idTaxon=35138 (10. 12. 2014).
- BRAVENCOVÁ L., GRULICH V., MUSIL Z., REITER A., REITEROVÁ L. & TÁBORSKÁ J. (2007): Významné nálezy cévnatých rostlin na území Národního parku Podyjí od roku 1995. – *Thayensia* (Znojmo), 7: 85–119.
- ČEŘOVSKÝ J. (1999): *Agrostemma githago* L. – In.: ČEŘOVSKÝ J. (ed.): Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů ČR a SR, 5. Příroda, Bratislava, 18.
- DRLÍK V., GRULICH V. & REITER A. (2005): Květena Znojemska 1950–1954. – *Thayensia* (Znojmo), Suppl. I: 7–292.
- GRULICH V. (1997): Atlas rozšíření cévnatých rostlin Národního parku Podyjí. Verbreitungsatlas der Gefäßpflanzen des Nationalparks Thayatal. – Masarykova univerzita, Brno.
- GRULICH V. (2012): Red List of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. – *Preslia*, 84: 631–645.
- HIMMELBAUR W. & STUMME E. (1923): Die Vegetationsverhältnisse von Retz und Znaim. – *Abh. Zool.-Bot. Ges. Wien*, 14(2):1–146.
- HOSKOVEC L. (2011): Četné otravy koukolem – mýty a skutečnost. – URL: <http://botany.cz/cs/agrostemma-githago> (10. 12. 2014).
- LEPŠÍ M., LEPŠÍ P. & ŠTECH M. (eds.) (2001): Výsledky floristického kurzu ČBS v Českých Budějovicích (1. – 7. července 2001). – *Zprávy České botanické společnosti*, 40, Suppl. 2 : 71–135.
- LOSOSOVÁ Z. (1999): Vzácné polní plevely. Koukol polní. – *Sedmá generace: společensko – ekologický měsíčník* (Brno), 8(2): 16.
- MŽP (2014): Vyhláška MŽP, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody. – URL: <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/7698185c778da46fc125654b0044ddb?OpenDocument> (10. 12. 2014).
- NĚMEC R. (2013): První nález šalvěže rakouské (*Salvia austriaca*) na Znojmsku. – *Thayensia* (Znojmo), 10: 121–124.
- NĚMEC R., DŘEVOJAN P. & ŠUMBEROVÁ K. (2014): Polní mokřady Znojemska jako refugium významných a vzácných druhů cévnatých rostlin. – *Thayensia* (Znojmo), 11: 3–76.
- NĚMEC R. & NĚMCOVÁ Z. (2011): Uvěříme původnosti druhu *Globularia bisnagarica* v Pekle u Šatova? – *Thayensia* (Znojmo), 8: 69–76.
- NĚMEC R. & ŽÁKOVÁ K. (2012): Významné nálezy vlhkomilných cévnatých rostlin polních mokřadů Národního parku Podyjí. – *Thayensia* (Znojmo), 9: 19–32.
- OBORNÝ A. (1879): Die Flora des Znaimer Kreises. – *Verh. Naturforsch. Ver. Brünn*, 17: 105–304.
- OBORNÝ A. (1886): Flora von Mähren und östert. Schlesien. Pars 4. – *Verh. Naturforsch. Ver. Brünn*, 24(1885): 889–1285.
- PAULÍČ R. & NĚMEC R. (2014): Chlupatka srstnatá (*Eriochloa villosa*) – nový druh flóry České republiky. – *Thayensia* (Znojmo), 11: 135–138.
- PYŠEK P., DANIHELKA J., SÁDLO J., CHRTEK J. jr., CHYTRÝ M., JAROŠÍK V., KAPLAN Z., KRAHULEC F., MORAVCOVÁ L., PERGL J., ŠTAJEROVÁ K. & TICHÝ L. (2012): Catalogue of alien plants of the Czech Republic (2nd edition): checklist update, taxonomic diversity and invasion patterns. – *Preslia*, 84: 155–255.
- PYŠEK P. & SÁDLO J. (2014): Zelení cizinci přicházejí. – URL: <http://casopis.vesmir.cz/clanek/zeleni-cizinci-prichazeji> (10. 12. 2014).
- SLAVÍK B. (2011): Fytokartografické syntézy ČSR/ČR 1.–4. (1986–2011). – Botanický ústav AV ČR, v. v. i., Praha.
- ŠOURKOVÁ M. (1990): *Agrostemma*. – In.: HEJNÝ S. & SLAVÍK B. (eds.): Květena ČR, Vol. 2, 1. vydání. Academia, Praha, 159–160.